

DIQQATNI RIVOJLANTIRISHNING TALABALAR O‘QISH FAOLIYATIGA TA’SIRI

Maqsadbek Ulug‘bekovich Babajanov

Ma‘mun Universiteti NTM o‘qituvchisi

maqsadbekbojonov2@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada, diqqatni rivojlantirishning oliy ta‘lim tizimida talabalar o‘qish faoliyatiga, o‘qish samaradorligiga, o‘qish motivatsiyasi va o‘qish strategiyalariga qanday ta‘sir qilishi haqida ilmiy dalillar va misollar keltiriladi. Diqqatning ta‘limga ta‘siri haqida olimlarning fikrlari beriladi. Maqolaning yakuniy qismida esa, diqqatni rivojlantirishning ta‘limga ta‘siri bilan bog‘liq xulosa va tavsiyalar beriladi.

Kalit so‘zlar: Diqqat, diqqatni rivojlantirish, talabalar, oliy ta‘lim, diqqat nazariyalari, pedagogikada diqqat muammosi.

АННОТАЦИЯ

В статье представлены научные данные и примеры того, как развитие внимания влияет на учебную успеваемость студентов, успеваемость, учебную мотивацию и стратегии обучения в системе высшего образования. Приведены мнения ученых о влиянии внимания на образование. В заключительной части статьи даны выводы и рекомендации относительно влияния развития внимания на учебную деятельность учащихся.

Ключевые слова: Внимание, развитие внимания, студенты, высшее образование, теории внимания, проблема внимания в педагогике.

ABSTRACT

The article presents scientific evidence and examples of how attention development affects students' study performance, study performance, study motivation, and study strategies in the higher education system. Scientists' opinions about the effect of attention on education are given. In the final part of the article, conclusions and recommendations are given regarding the influence of attention development on students' learning activities.

Keywords: Attention, attention development, students, higher education, attention theories, problem of attention in pedagogy.

KIRISH

Jamiyatimizda yuzaga kelayotgan o‘zgarishlar hayotning har bir jabhasida yangi talablarni paydo qilmoqda, bu esa oliy ta‘lim tizimining bo‘lajak mutaxassislarni sifatli tayyorlashga qaratilgan ishlarini yanada murakkablashtiradi. Zamonaviy oliy ta‘limning maqsadi faqatgina o‘quvchiga kerakli miqdorda bilim, ko‘nikma va malakalarni o‘rgatish emas, balki uning qobiliyatlarini rivojlantirish, hayotda o‘z o‘rnini topish va muammolarni hal qilishga qodir bo‘lgan shaxsiy fazilatlarini shakllantirish hamdir. Bu esa kognitiv va kasbiy vazifalarning turli xillarini bajarishni talab qiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 08.10.2019 yildagi PF-5847-son “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash

to'g'risida" gi Farmonining 3-bobida "Oliy ta'lim bilan qamrov darajasini oshirish, xalqaro standartlar asosida yuqori malakali, kreativ va tizimli fikrlaydigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan kadrlar tayyorlash, ularning intellektual qobiliyatlarini namoyon etishi va ma'naviy barkamol shaxs sifatida shakllanishi uchun zarur shart-sharoit yaratish"[1] kabi yo'nalishlar belgilanishi ham bu sohaga e'tiborni kuchaytirish muhimligini ko'rsatmoqda. Bunga esa, - talabalar shaxsiyatining kognitiv sohasini rivojlantirishga qaratilgan ta'lim muhitini o'zgartirmasdan erishish mumkin emas deb hisoblaymiz.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Hozirgi kunda oliy ta'lim talabalariga zamonaviy bilimlarni berishda turli olimlar tomonidan diqqatni jamlashning ahamiyatiga keng e'tibor berilmoqda. Jumladan, L.S.Vigotskiy, O.Y.Ermolaev, S.V.Kravkov, T.A.Meshkova, K.D.Ushinskiylarning fikriga ko'ra, shaxsning kognitiv qobiliyatlari orasida diqqat asosiy ijodiy rolga ega. Ular diqqatni rivojlantirish jarayonini alohida tashkil etish kerakligini ta'kidladilar, chunki o'quvchilarning aksariyati materialni semantik qayta ishlash usullaridan foydalanmaydilar va kasbiy hamda ta'lim olish jarayonida samarasiz usullar va vositalardan foydalanadilar. O'quv materialini tuzishning turli jihatlari o'quvchilar diqqatini rivojlantirish uchun katta imkoniyatlarga ega ekanligi aniqlandi. Diqqatni rivojlantirish har qanday ta'lim tizimining muhim qismidir. U shaxsning psixologik jihatdan rivojlanishida katta ahamiyat kasb etadi.

Pedagogik psixologiyadagi ishlarning aksariyati maktabgacha va maktab o'quvchilarining rivojlanish muammolariga bag'ishlangan. Kattalar va ayniqsa talabalarining rivojlanish jarayonlari uzoq vaqtdan beri olimlarning diqqat markazida bo'lib kelgan. Talabalar ustida olib borilgan ko'plab tadqiqotlar faqat umumiy bo'lib, shaxsiy psixik jarayonlar yoki shaxsiy xususiyatlar qayd etilgan katta yoki kichik bir bo'lak bo'lib qoldi. Ushbu tadqiqotlarning asosiy kamchiligi shundaki, ular o'quv sub'ekti sifatida talabaning yaxlit kontseptsiyasiga qaratilmagan. Bunday kontseptsiyani yaratishga birinchi urinishlar B.G.Ananyev tomonidan bo'ldi[2.3.4.]

Ta'lim psixologiyasida talabalarni o'rganish bo'yicha ishlarning yana bir xususiyati shundaki, ular asosan aniqlovchi bo'lib qoldi. Talabalarining ayrim xususiyatlari va ularga ta'sir etuvchi omillar aniqlandi. Biroq, kamdan-kam hollarda talabaning ta'lim sub'ekti sifatida rivojlanishiga ta'sir qilish uchun kontseptual asosli urinishlar bo'lgan. Istisno tariqasida bir qancha asarlarni keltirish mumkin[5].

Talabaning ta'lim sub'ekti sifatida rivojlanishi, uning o'zini bilishi, o'zini tashkil etishi va o'zini rivojlantirishi jarayonidir. Bu jarayon talabaning o'quv faoliyatida, ijtimoiy munosabatlarda va shaxsiy hayotida amalga oshiriladi. Zamonaviy hayotning murakkabligi va yuqori dinamikasi tufayli diqqatni rivojlantirish yo'llarini izlash tobora dolzarb bo'lib bormoqda.

Diqqat tushunchasiga olimlar tomonidan bir qator ta'riflar keltirilganligini ta'kidlash mumkin. P.I.Ivanov tomonidan diqqat deb- ongni bir nuqtaga to'plab muayyan bir ob'ektga aktiv qaratilishga aytiladi. F.N.Dobrinin, N.V.Kuzmina, I.V.Straxov, M.V.Gamezo, N.F.Gonobolin va boshqalarning fikricha, diqqatning vujudga kelishi ongning bir nuqtaga to'planishi ong doirasining torayishini bildiradi, go'yoki ong doirasi bir muncha tig'izlanadi."[6,115-b.] Psixologiyada diqqat jarayonini olti asosiy yondashuvga bo'lish mumkin. Ularning har biri inson aqliy faoliyatining faqat bir tomonini asosiy deb hisoblashadi. Lekin bu borada haligacha aniq bir to'xtamga kelinmagan. Umuman bir gurux olimlar diqqatni alohida mustaqil jarayon deb hisoblasa, ikkinchi bir guruxi uni kognitiv jarayonlarni bir qismi deb ko'rsatadilar.

Ko'pgina mualliflar diqqat tabiatining kontseptual va nazariy noaniqligi va uning "mustaqilligi yo'qligi" ya'ni uni aqliy jarayon sifatida qayd etgan. Bizni qiziqtiradigan diqqat fenomenologiyasida quyidagi nazariy yo'nalishlar ajratib ko'rsatilgan: diqqat shaxsning faoliyati sifatida (N.F.Dobrinin, S.L.Rubinshteyn), diqqat xatti-harakatni boshqarish usuli va nazorat funksiyasi sifatida (L.S.Vigotskiy, P.Y.Galperin), tashkiliy faoliyat natijasida diqqat (N.A.Bernshteyn, Y.B.Gippenreiter). Diqqat, S.L.Rubinshteynning fikriga ko'ra, faoliyat bilan chambarchas bog'liq. S.L.Rubinshteyn kontseptsiyasida diqqat "ongning ob'ekt bilan bog'lanishi" rolini o'ynaydi va diqqatning sabablari nafaqat sub'ektda, balki ob'ektda ham yotadi. Bunga yaqin qarashlarni N.F.Dobrinin bildirgan. Diqqat shaxs faoliyati shakllaridan birini ifodalovchi jarayondir. Uning kontseptsiyasida diqqat aqliy faoliyatning yo'nalishi va konsratsiyasi sifatida belgilanadi.

"Diqqat - davom etayotgan barcha aqliy jarayonlarning eng muhim ko'rsatkichi bo'lib, u haqli ravishda talabalarning samarali bilim faoliyatining asosi hisoblanadi"[7,99-b.] Bu tufayli talabalar darsni yaxshi o'zlashtirishi yoki aksincha diqqat yaxshi qaratilmaganligi tufayli o'zlashtirolmashligi mumkin

Talabalar auditoriyasida diqqatni qo'llab-quvvatlashni o'rganish doirasida eng ko'p ishlab chiqilgan savollar diqqatning funksional tabiati, shaxsni rivojlantirishda diqqatning ahamiyati va diqqatning boshqa jarayonlar bilan ko'p qirrali aloqalari hisoblanadi(L.S.Vigotskiy, P.Y.Galperin, V.V.Davidov, A.M.Leontev, V.S.Lazarev, B.V.Elkonin va boshqalar).

Diqqatning rivoji va sifati shaxsning aqliy qobiliyati va faoliyati bilan bog'liqdir. Diqqat aqliy mehnatni amalga oshirish uchun zarur, lekin aqliy mehnat ham diqqatni o'shirish va tarbiyalashga yordam beradi. Bu esa o'qituvchining o'z fanini chuqur tushunishi, uning mantiqiy asoslarini, qonuniyatlarini, tuzilishini va bayon qilish uslublarini bilishi kerakligini anglatadi. O'qituvchi o'quvchilarga diqqat talab qiladigan intizomiy bilimlarni taqdim etishi lozim.

NATIJALAR

Ma'ruza davomida talabalar auditoriyasining e'tiborini saqlab qolish muammosi bugungi kunda birinchi o'ringa chiqdi, chunki talabalar auditoriyasining e'tiborini va hamdardligini qozonishda o'qituvchilarning asosiy "raqobatchisi" zamonaviy elektron gadgetlarga aylandi, ular "yopishqoqlik" va foydalanish imkoniyati jozibadorlikni oshirdi. Zamonaviy texnologiyalar jamiyatning zamonaviy hayotiga chuqur kirib bordi, ularning asosiy iste'molchilari yoshlar bo'lib, bugungi kunda "qulay avlod" yoki Z. avlodi deyiladi [8.] Yoshlar asosan o'qishni tark etib, ijtimoiy tarmoqlarda ko'proq vaqt o'tkazmoqdalar. Kasbiy bilim va malaka o'zlashtirish uchun doimiy ravishda ma'lumotlarni qayta ishlash kerak. Yoshlarning o'qishga qiziqishi va intellektual darajasi pasaymoqda, bu esa o'quvchilarning axborotni idrok etishini yaxshilash uchun psixologik-pedagogik vositalarni rivojlantirishni talab qilmoqda.

Saratov universitetida I.V.Straxov tomonidan olib borilgan ma'ruza asosida o'qitish bo'yicha tadqiqotlar talabalarning uyushgan diqqatining uchta asosiy xususiyatini aniqladi [9.] Uning asosiy maqsadi talabalarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishdir. Lekin diqqatning darajasi har doim o'zgarishi mumkin: ba'zi vaqtlarda talaba taqdimotga to'liq e'tibor beradi; ba'zilarida esa u taqdimotdan oldin nima deyilayotganini biladi; yana ba'zilarida esa u taqdimotni o'tkazib yuboradi, chunki taqdimot juda tez o'tadi. Bu holat diqqatni buzib qo'yadi. Diqqatning boshqa xususiyati esa turli yo'nalishlarni jamlashdir: ma'ruza mavzusi, uni o'zlashtirish va o'qituvchining gaplarini takrorlash. Jamoaviy diqqatning yana bir belgisi - bu ma'ruza mavzusiga yo'naltirilgan konsratsiya.

I.V.Straxov o'quvchilar diqqatini faollashtirish usullarini ishlab chiqdi, ularga o'quvchilar va o'qituvchining o'zi diqqatining xususiyatlarini batafsil rivojlantirishga imkon berdi: qiyinchiliklarni yengish uchun motivatsiya, intonatsiya, munozara yondashuvi, talabalar bilan muloqotni tashkil qilish, aniq misollardan foydalanish, ravonlik, materialda psixologik pauzalar va h.k[9.] Diqqatni tashkil qilishning usullari turli xil bo'lishi mumkin, lekin ularni birgalikda qo'llash juda samarali. Ushbu usullar orasida quyidagilar bor: diqqatni yo'naltirish, saqlash, boshqarish va o'zgartirish. Ular bir-biriga bog'liq va o'zaro ta'sir qiladi. Shuning uchun, ularning barchasini muntazam ravishda amalga oshirish kerak, chunki bu diqqat xususiyatlarining rivojlanishini tezlashtiradi va sifatini oshiradi. Shunday qilib, diqqatni boshqarish, tarbiyalash va o'quvchilarda rivojlantirish masalasi I.V.Straxov tomonidan atroflicha o'rganilgan.

MUHOKAMA

Samarali ta'lim faoliyati uchun diqqatning barcha tarkibiy qismlarining rivojlanishi muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Diqqatning doimiy jarayon sifatidagi doimiy tabiati faol diqqatni nazarda tutadi, bu esa axborot miqdori bilan bilvosita bog'liqdir. Agar diqqat maydoni yetarlicha keng va hajmli bo'lsa, unda uning intensivligi va faolligi ancha zaifdir. Ma'ruza davomida ma'ruzachi bir vaqtning o'zida taqdimot ekraniga e'tibor qaratadigan, darslik sahifalariga murojaat qiladigan va aytilgan so'zlarni faol tinglashga jalb qiladigan payt misoldir. Diqqatini jamlay olmagan o'quvchilar o'ziga berilib, chalg'ishi va sodir bo'layotgan voqealarga qiziqishni yo'qotishlari mumkin.

“Talabalarining diqqatni bir muammodan ikkinchisiga, bir ob'ektdan ikkinchisiga o'tkazish qobiliyati diqqatni o'tkazish tezligi bilan belgilanadi” [10,90-91-b .] Talabalar diqqatni almashtirish tezligi yuqori bo'lganda, ular bir savol yoki muammodan boshqasiga o'tish uchun qisqa vaqt va kuch sarflaydilar. Ma'ruzachi misollar, tajribalar va chuqurroq tahlil bilan talabalarni chalg'itadi. Diqqatlari zaif bo'lgan talabalar ma'ruza mavzusini yo'qotib qo'yishadi, ularning ongida bo'sh joylar paydo bo'ladi, bu esa qiziqishning kamayishi, tashvishga tushish va tushunmaganlikdan xavotirlanishga sabab bo'lishi mumkin. Diqqatning barqarorligi diqqatni bir mavzu yoki ob'ektga uzoq muddat saqlash xususiyatini bildiradi. Talabalarining ma'ruzaga doimiy e'tibor berishi faol aqliy faoliyat orqali mumkin, bu esa ijobiy natijalarga olib keladi. O'qituvchining materialdagi murakkab fikrlarni, ayniqsa yangi va qiyin bilimlarni tushuntirish qobiliyati talabalarda ijobiy his-tuyg'ular va qoniqish hissi tug'ilishiga yordam beradi. Ya'ni, doimiy diqqat mezonlaridan biri ma'ruza materialini yuqori darajada o'zlashtirilishi bo'lishi mumkin. Multimedia vositalari orqali sifatli taqdimot tayyorlash talabalarga ma'ruza materialini ajoyib va tushunarli qilish imkonini beradi. Ular diqqatni uzoq va uzluksiz saqlash, izchil va mantiqiy bayon etish, oldingi materialga bog'liq savollarga javob berish qobiliyatlarini rivojlantirishlari mumkin. Sifatli taqdimot tufayli talabalar o'z fikrlarini yoritishda ham ishonch hosil qilishlari mumkin.

XULOSA

Xulosa qilib aytishimiz mumkinki, diqqatni rivojlantirish oliy ta'lim tizimida talabalarining fanlarni yaxshi o'zlashtirishlariga katta hissa qo'shadi. Diqqat va uning ta'limga hamda talabalar o'qish muvaffaqiyatiga ta'siri masalasi fanda hali to'liq o'rganilmagan bo'lsada, diqqatning darsda talabalar ta'lim olishlaridagi ahamiyati bir qator tadqiqotlarda isbotlangan. Bularga asoslangan holda diqqatni rivojlantirishning samarali usullarini ishlab chiqish va ulardan

darslarda foydalanish talabalarining o'qish faoliyatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi deyishimiz mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 08.10.2019 yildagi PF-5847-son "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi Farmoni.
2. Ананьев Б.Г. Психологическая структура человека как субъекта // Человек и общество / Под ред. Б.Г. Ананьева.-Л., 1967, вып.2.- С.235-249.
3. Ананьев Б.Г. Психофизиология студенческого возраста и усвоение знаний //Вестник высшей школы, 1972, N7,-0.17-26.
4. Ананьев Б.Г. К психофизиологии студенческого возраста // Современные психолого-педагогические проблемы высшей школы.-Л., 1974.- С. 17-23.
5. Duffy E. Activation and behavior.- N.Y.: Wiley, 1962.
6. F.I.Xaydarov N.I.Xalilova. Umumiy psixologiya.Darslik. Toshkent-2009 yil.
7. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды. Т.1. — М.: Педагогика, 1980. – 230 с.
8. Еженедельник «Аргументы и факты». № 4. 11.10.2017
9. Страхов И. В. Анализ лекционного преподавания психологии в вузах // Вопросы психологии. 1979. № 4. С. 142-143.
10. Cattell R. The Scientific analysis of personality. Chicago: Aldino Publ. Co.1979. 399 p.